

Temat 9: Kaszubskie odrodzenie w XIX w.

W XVIII w. nastąpiły ważne zmiany polityczno-terytorialne, w wyniku których cały obszar historycznych Kaszub znalazł się w granicach Królestwa Pruskiego, rządzonego przez dynastię Hohenzollernów. Na mocy pokoju w Nystad (1721 r.) kończącego III wojnę północną, państwo pruskie zajęło część tzw. Pomorza Szwedzkiego ze Szczecinem. Ziemie zaodrzańskie, wchodzące niegdyś w skład państwa Gryfitów, Szwedzi utracili na rzecz Prus dopiero w 1815 r. Z kolei w drugiej połowie XVIII w., w wyniku rozbiorów Polski, Prusacy zajęli Kaszuby wschodnie. Ziemia kaszubska wówczas znalazła się w granicach dwóch prowincji państwa Hohenzollernów, tj. w Prusach Zachodnich (Westpreussen) ze stolicą w Gdańsku i Pomorzu (Pommern) ze stolicą w Szczecinie. W XIX w. poczucie własnej tożsamości zachowali już tylko Kaszubi we wschodniej części prowincji Pomorze oraz w Prusach Zachodnich. W drugiej połowie XIX w. Prusy doprowadziły do politycznego zjednoczenia obszaru niemieckiego – w 1871 r. powstała II Rzesza Niemiecka.

Na początku XIX w. rozpoczął się w państwie pruskim proces demontażu systemu feudalnego, trwający do drugiej połowy tego stulecia. Jego głównym efektem było zniesienie poddaństwa osobistego i uwłaszczenie chłopów, co spowodowało, że chłopstwo kaszubskie (będące najliczniejszą warstwą ludności kaszubskiej) uzyskało ziemię na własność. W ciągu kilkudziesięciu lat powstała stosunkowo liczna grupa zamożnego chłopstwa. Niektórzy przedstawiciele tej warstwy społecznej zdobywali wyższe wykształcenie. Kaszubi korzystali z dobrodziejstw rozwoju cywilizacyjnego, który nastąpił w państwie pruskim (niemieckim). Stąd z pewnym zdziwieniem pisał na początku XX w. Roman Zawiliński (polski językoznawca i etnograf), że na Kaszubach nowsze budynki są już ceglane, a w chłopskich domach *pojawiają się (...) filizanki i spodki, porządne widelce i noże, imbryki porcelanowe, czego np. u wieśniaka polskiego w Królestwie lub w Galicji zupełnie się nie zobaczy*. To przede wszystkim z warstwy chłopskiej wywodziła się kaszubska inteligencja, której narodziny można datować na połowę XIX w. Pochodził z niej m.in. narodowy budzielnik Kaszubów i twórca ruchu kaszubskiego – Florian Ceynowa.

Florian Ceynowa (1817-1881) urodził się w Sławoszynie koło Pucka. Po ukończeniu gimnazjum w Chojnicach (1841 r.) rozpoczął we Wrocławiu studia na wydziale filozoficznym, a następnie na medycznym. Okres pobytu w tym mieście (1841-1843) stanowił najważniejszy etap w krystalizowaniu się poglądów młodego Kaszuby. Ceynowa poznał tam wybitnych przedstawicieli czeskiego odrodzenia narodowego (m.in. Jan Evangelista Purkyně, František Ladislav Čelakovský). To właśnie we Wrocławiu narodziły się jego

panslawistyczne poglądy. Panslawizm rozumiany jako idea zjednoczenia wszystkich Słowian pod egidą Rosji, jedyne go wówczas w pełni niepodległego państwa słowiańskiego, cieszył się dużą popularnością wśród działaczy czeskich i słowackich, zmagających się z germanizacją i madziaryzacją. W okresie wrocławskim powstały także pierwsze utwory w języku kaszubskim. W 1843 r. Ceynowa przeniósł się do Królewca, gdzie kontynuował studia. W 1846 r. wziął udział w nieudanej akcji powstańczej, która miała być jednym z elementów ogólnopolskiego powstania przeciwko trzem zaborcom Polski. Został aresztowany i skazany na karę śmierci, którą ostatecznie zamieniono na dożywocie. W więzieniu kontynuował pracę pisarską. Dzięki wybuchowi rewolucji berlińskiej (1848) odzyskał wolność. W 1851 r. Ceynowa ukończył studia medyczne w Berlinie. Na początku lat 50. zamieszkał w Bukowcu, niedaleko Świecia. Wówczas, wykonując zawód lekarza, poświęcił się również sprawie kaszubskiej.

W czasie, gdy Ceynowa rozpoczął działalność publiczną (połowa XIX w.), Kaszubom groziła germanizacja. W przypadku ziem zachodniokaszubskich ten wielowiekowy proces zbierał już swe ostateczne żniwo, natomiast we wschodniej części Kaszub germanizacja nabrała gwałtownego przyspieszenia, zwłaszcza za sprawą wprowadzenia powszechnego szkolnictwa i służby wojskowej. Z drugiej strony Kaszubi byli narażeni na polonizację. W ciągu XIX w. ruch polski w Prusach Zachodnich wzrastał na sile. Jego głównymi ośrodkami były Toruń, Chełmno, Pelplin, skąd polskie idee i czasopiśmiennictwo przedostawały się na Kaszuby, mając dodatkowo wsparcie ze strony polskiego duchowieństwa. Większość Kaszubów tworzyła jednak w połowie XIX w. społeczność narodowo nieokreśloną. Przed ludnością kaszubską stały wówczas, jak to zauważył historyk Gerard Labuda, trzy możliwe drogi do wyboru: 1) ulec germanizacji, 2) związać się z polskim ruchem narodowym (co w konsekwencji oznaczało polonizację) i 3) szukać oparcia we własnej tradycji, co mogłoby ostatecznie doprowadzić do wykrystalizowania się narodu kaszubskiego.

Florian Ceynowa wybrał drogę, która miała z Kaszubów uczynić naród. Należy jednak zauważyć, że w kontekście poglądów głoszonych przez niektórych zwolenników idei panslawistycznych, należałoby w zasadzie mówić o jednym narodzie słowiańskim, którego Kaszubi, Polacy czy Czesi byłiby tylko pewną częścią. Podobnie poszczególne języki słowiańskie (w tym kaszubski) były w ich mniemaniu tylko narzeczami jednego języka słowiańskiego. W związku z tym Ceynowa używał – obok słowa *język* – także określenie *narzeczka kaszubskie*.

pokolenie, które w dorosłe życie wchodziło na przełomie lat 80. i 90. XX w. Obecnie kontynuatorami myśli Ceynowy są osoby skupione w stowarzyszeniu osób narodowości kaszubskiej Kaszëbskô Jednota (zob.: <http://kaszëbsko.com/kaszubski-ruch-narodowy.html>).

Działacze kaszubscy u grobu Floriania Ceynowy (Przysiersk, 2004) (fot. S. Geppert)
(Źródło: <http://naszekaszuby.pl/modules/myalbum/photo.php?lid=2010>)

Wystąpienie Ceynowy przypadło na okres Wiosny Ludów. Połowa XIX w. to czas zrywów społecznych, narodowowyzwoleńczych i odrodzenia narodowego, zwłaszcza dopiero formujących się małych narodów. Na tle tych wydarzeń należy rozpatrywać działalność Ceynowy. W XIX w. wykształciło się również współczesne rozumienie pojęcia *naród* – w krąg wspólnot narodowych zaczęły wchodzić wszystkie warstwy społeczne. Sytuację Kaszubów z tego okresu można porównać do położenia Słowaków, które wydaje się być jeszcze trudniejsze. Słowacy nie mieli bowiem własnej tradycji państwowej (jeśli nie uwzględnimy istniejącego w IX w. państwa wielkomorawskiego), a od XI w. podlegali Węgrom, ulegając stopniowej madziaryzacji. Ľudovít Štúr (1815-1856), słowacki odpowiednik Ceynowy, znalazł jednak kontynuatorów swej myśli narodowej. Jeszcze pod koniec XIX w., podczas gdy w mniej zmadziaryzowanej zachodniej części Słowacji, jawnie przyznawało się do słowackiej narodowości już nieco ponad 1000 osób, to we wschodniej części kraju Słowacy często manifestowali prowęgierskie postawy. Dzięki pracy następców Štúra, Słowacy już przed wybuchem I wojny światowej osiągnęli w oświacie takie rezultaty, które dla Kaszubów jeszcze dzisiaj pozostają w sferze marzeń, bowiem w 1914 r. 42 tys. na ponad 214 tys. dzieci słowackich uczyło się w 365 szkołach słowackich, w których (choć

nauka odbywała się przeważnie w języku węgierskim przez około 20 godzin tygodniowo) – na język ojczysty przeznaczano 4-6 godzin tygodniowo. Dla porównania można wskazać, że dziś na Kaszubach języka kaszubskiego uczy się około 18 tys. dzieci i młodzieży, w wymiarze 3 godz. tygodniowo.

Florian Ceynowa podejmował działalność w różnych dziedzinach, m.in. literatura, etnografia. Utrzymywał kontakty z uczonymi rosyjskimi, czeskimi, niemieckimi i polskimi, co potem zaowocowało zainteresowaniem obcych uczonych językiem kaszubskim. Jest również twórcą pisowni kaszubskiej i pierwszego czasopisma kaszubskiego.

W drugiej połowie XIX w. sprawę kaszubską podjął pochodzący z Wielkiej Huty Hieronim Derdowski (1852-1902), ale w zupełnie innym duchu niż czynił to Ceynowa. Derdowski był przedstawicielem nurtu polonofilskiego. Podobnie jak polskie środowiska, zajął negatywne stanowisko wobec Ceynowy. Jego pracę ocenił w następujący sposób: *choć pracował może w najszerszych chęciach, w niczym się Kaszubom nie przysłużył, owszem, wiele nam zaszkodził, przedstawiając nas jako osobny naród, rozpowszechniając drukiem najbrudniejsze piosnki i to śpiewane Bóg wie gdzie, tylko nie na Kaszubach, zaszczepiając pomiędzy prostakami idee ateistyczne i szerząc niezgodę pomiędzy lud a szlachtę. Nie licuje to wcale a wcale z zadaniem pisarza ludowego. Niepotrzebnie też tworzył Ceynowa dla narzecza kaszubskiego dziwaczną ortografię na podstawie języków łużyckiego i czeskiego.* Derdowski uważał zatem mowę Kaszubów za gwarę języka polskiego, a Kaszubów – za Polaków. Choć był pisarzem utalentowanym, tworzącym po kaszubsku, nie widział potrzeby uprawiania literatury kaszubskiej: *Kaszubom, których narzecze jest tylko słabym odcieniem gwary mazowieckiej, właściwie osobnej literatury nie potrzeba.* Poglądy Derdowskiego zyskały aprobatę ze strony polskich środowisk politycznych w XIX w. oraz głównie w okresie II Rzeczypospolitej i po II wojnie światowej. Jego poglądy weszły wręcz do kanonu propagandowego władz polskich, niezależnie od tego, kto stał na ich czele, co w konsekwencji rzutowało (rzutuje) także na sposób myślenia samych Kaszubów. Kontynuatorami poglądów Derdowskiego byli m.in. niektórzy Młodokaszubi (np. Franciszek Sędzicki), środowisko skupione wokół czasopisma *Klëka*, a współcześnie – w zmodyfikowanej formie, uznającej odrębność językową kaszubszczyzny – Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.

Wystąpienie Ceynowy zapoczątkowało tzw. kwestię kaszubską, czyli spór dotyczący statusu mowy kaszubskiej (odrębny język słowiański czy gwara polska) i przynależności narodowej Kaszubów (odrębny naród słowiański czy część narodu polskiego). Kwestia ta

miała głównie wymiar polityczny. Jednym z powodów tej sytuacji było jej uwikłanie w szersze zagadnienie, jakim były relacje polsko-niemieckie.

.....
Załącznik: J. Trépczik, Do Florjana Cënovë, *Zrzesz Kaszëbskô*, nr 4 z 15.03.1934, s. 1.

(uwspółcześnienie pisowni: K. Rhode).

Do Floriana Cenôwë

Florianie Cenôwò! Z Kaszëbsczégò lëdu,

Tu, midzë nama wzyti môsz zôczątk;

Dlô nie ě zemi jich czekôł tã jes cëdu

Czej jes so wdôrzôł słówã jich pamiątk.

Tã jes to napòczął ducha swiãtë bôje,

Zmògnął jes spik nasz! W najã piers jak grom

Ùderzył dobëtno jak Sambòrów wòje –

Miłowë, wòlë Twòji swiãti płom.

Florianie Cenôwò! Twòje cało w grobie,

Tam na Pòmòrzu cëchò sobie spi –

Duch równak wanozi, chòc cało w grobie,

A dze òn wmiśnie, słuńcã tej sklëni!

Zabôczëlë ò Cë! Szlachòtë na grobie

Nicht z naju bratów nie wëstawił Cë –

Më jednak òd dzysa wëstôwiómë Tobie

Pòmnik w swëch sërcach – hewò bënë se!

.....

Uwaga!

Scenariusze lekcji omawiające niektóre zagadnienia przedstawione w powyższym opracowaniu, wraz z materiałami źródłowymi w języku kaszubskim, znajdują się w *Pomeranii*, w numerach 6 i 9 z 2013 roku.

Bibliografia

Borzyszkowski J., Mordawski J., Treder J., *Historia, geografia i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999.

Bukowski A., *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950.

Ceynowa F., *Teksty więzienne*, oprac. Z. Szultka, Wejherowo-Puck 2004.

Ceynowa F., *Wiléja Noweho Roku. Szczōdráki*, red. D. V. Paždjerski, J. Ellwart, Gdynia 2006.

Janke S., *Derdowski*, Gdańsk 2002.

Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny, red. J. Treder, Gdańsk 2002.

Karnowski J., *Dr Florian Ceynowa*, oprac. J. Treder, Gdańsk 1997.

Kaszuby, ser. „Pomorze Gdańskie” nr 18, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988.

Labuda G., *Kaszubi i ich dzieje. Pisma wybrane*, Gdańsk 2000.

Neureiter F., *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk 1982.

O życiu i twórczości Hieronima Derdowskiego (1852-1902), red. J. Borzyszkowski, Gdańsk-Wejherowo 2004.

Pieróg I., *Florian Stanisław Ceynowa. Życie i działalność*, Toruń 2009.

Treder J., *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005.

Życie i działalność Floriana Ceynowy (1817-1881), red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2012.

Treder J., Ceynowy i Mosbacha *Wiadomość o Kaszubach z połowy XIX w.*, Gdynia 2006.

<http://kaszebko.com/uploads/C-B.pdf>